

INTERVIU CU PROFESORUL EUGENIU COȘERIU-DOCTOR HONORIS CAUSA AL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

„Dacă cineva consideră limba română
în mod reflexiv, devine aproape natural
lingvist...”

Personalitate de seamă a lingvisticii mondiale — profesorului Eugeniu Coșeriu i-a fost decernat de curind înaltul titlu de Doctor honoris causa al Universității din București. Despre acest om care vorbește curent: româna, italiana, franceza, spaniola, germana, rusa, portugheza, engleza, bulgara, sârba etc. și firește, greaca veche și latina, se pot spune multe... E cunoscut ca un mare savant: director al Seminarului de romanistică al Universității „Karl Eberhard” din Tübingen, conducătorul Catedrelor de lingvistică generală și de lingvistică romanică ale acestei instituții de înalt nivel științific, autor al unor prestigioase lucrări ca — *Sistema, norma y habla* (Montevideo, 1952), *Teoria del lenguaje y lingüística general* (Madrid, 1962), *Sincronia, Diacronia e Historia* (Montevideo, 1958) — cercetări prin care aduce o serie de noi teorii în domeniul lingvisticii moderne. Susținându-și la Roma o primă teză de doctorat în filologie cu profesorul Giovanni Maver, Eugeniu Coșeriu își va trece al doilea doctorat la Milano, de astădată în filosofie, sub conducerea profesorului Antonio Banfi, cu teza intitulată *Dezvoltarea ideilor estetice în România. E perioada în care activează intens ca membru al Societății de lingvistică din Milano, publicând în revista acesteia studii semnificative, precum Glottologia e marxismo sau La lingua di Ion Barbu.*

Student al lui G. Călinescu la Universitatea din Iași și colaborator la Jurnalul literar cu versuri și articole, Eugeniu Coșeriu se simte însă atras mai ales spre lingvistică. Sub îndrumarea și cu ajutorul profesorilor Iorgu Iordan și Petre Caraman, studentul Coșeriu obține o bursă de studii în Italia. Au trecut de atunci ani, a trecut peste lume un război, profesorul Coșeriu a străbătut un drum lung de muncă științifică la universitățile din Roma,

— De curind v-a fost decernat înaltul titlu de Doctor honoris causa al Universității din București — dorim să știm ce sentimente și impresii ați încercat într-un astfel de moment deosebit?

— Fiindcă activitatea mea s-a desfășurat în diverse țări, după cum știți, am scris în italiană, franceză, în limba spaniolă, am publicat și în portugheză, în germană, în engleză; în română nu am publicat lucrări științifice. În România, în scurta mea perioadă de activitate, adică în anul I de studenție mă ocupam de literatură, în realitate colaboram la *Jurnalul literar*, unde mi-au apărut lucrări de critică și câteva poezii, între altele, o poezie în limba latină.

N-am separat niciodată lingvistica de literatură, o să vedem de ce nu se pot separa, și că nu e bine să le separăm. De filosofie încă mai puțin. Așa că am fost emoționat, am fost măgulit să constat exactitatea raportului care s-a prezentat cu această ocazie și care conținea portretul meu intelectual, ca om de știință, cu totul exact, fără ca eu să fi intervenit într-un fel în acest raport. Pe de altă parte, în afara acestui punct de vedere științific de a vedea lucrările mele prețuite în România, poate ceea ce m-a mîșcat deosebit a fost să constat satisfacția prilejuită de decernarea titlului, părinților mei. Ei erau în sală, tata a plîns atît în timpul raportului și al discursurilor și în timpul comunicării. A fost un fel de confirmare pentru ei. Mama pretinde astăzi că ea știa demult cine sînt. Știa de cînd aveam doi ani.

— În ședința solemnă de la Universitatea din București, imi amintesc că ați recitat o secvență de poem arghezian: „Ca să schimbăm, acum, întia oară / Sapa-n condei și brazda-n călimară. / Bătrînii-au adunat, printre plăvani, / sudoarea muncii sutelor de ani...”. Ce semnificație au aceste versuri în conștiința Dv.?

— Am citat aceste versuri din Arghezi fiindcă am vrut să fac aluzie la originea mea plebee, să se știe că nu am plecat de la un nivel social, economic și cultural înalt, ci că mă trag, așa ca multe valori românești, de la sapă, de la sat.

— Ce ne puteți relata despre cadrul general al teoriei Dv. asupra limbajului?

— Da, eu cred că fiecare teorie lingvistică, dacă nu este cu totul arbitrară, pleacă de la o intuiție exactă, fiindcă oamenii nu au fost niciodată proști — eu am o mare încredere în om și cred că oamenii au știut totdeauna, cel puțin intuitiv, ce fac ei

Milano și apoi ca profesor la universitățile din Montevideo și Tübingen.

Am asistat la clipele emoționante cînd la Universitatea din București i-a fost decernat titlul de Doctor honoris causa, cînd cu vocea caldă, profesorul Coșeriu s-a angajat să sprijine și mai mult, prin munca sa viitoare, cunoașterea limbii și culturii române în lume. Apoi, peste cîteva zile, într-o noapte de mai, la Cluj, ciocnind paharele cu vinul auriu al Transilvaniei, l-am ascultat conversînd în limba lui Homer, conform pronunțării erasmice, cu acad. Constantin Daicoviciu. I-am privit zîmbetul în clipele cînd înțeleptul Magister de la Cluj i-a vorbit despre vatra dacilor, despre istoria noastră și l-am auzit apoi recitînd pasionat, cu glas puternic, baladele lui Coșbuc, versuri din Eminescu, din Ion Barbu, Blaga și Vinea.

Îi audiasem cu un an în urmă la Tübingen, un curs extrem de interesant, așa încît îi cunoșteam calitățile de orator înnăscut. Înainte de conferința despre teoria limbajului la Aristotel, ținută la Biblioteca Universitară din Cluj, m-a rugat să-i aduc două cărți — *Logica și De Anima*, ale lui Aristotel. Le-a răsfoit concentrat cîteva minute apoi elocința sa ne-a uimit timp de aproape două ore prin raționamentul teoretic riguros, prin fantezie și uriașă erudiție.

Răspunzînd cu amabilitate invitației făcute de poetul Aurel Rău, de a vizita redacția revistei „Steaua”, profesorul Eugeniu Coșeriu ne-a prilejuit plăcerea unei discuții interesante asupra lingvisticii în genere, ca știință, despre limbă, tradiție și poezie românească.

M. V.

cînd vorbesc, cînd creează subiecte ale celorlalte activități umane propriu zise. Intuițiile pot fi deviate prin faza ulterioară de reflectare, or, numai intuiția primară, ca să spun așa, prinde fenomenul în integritatea lui. Apoi, orice formulare este și o mărginire, o delimitare și în acest sens o sărăcire a intuiției originare. De aceea, principiul meu a fost pe de o parte cu privire la diferitele teorii să găsesc peste tot acest sîmbure de adevăr care nu poate lipsi și să văd unde se prezintă aceste mărginiri, aceste sărăciri ale fenomenului lingvistic, comparînd totdeauna o teorie cu fenomenul însuși și căutînd să văd care sînt celelalte aspecte care rămîn în penumbră sau în umbră, care dispar, la atîtea metode de descriere a fenomenului. Pe mine m-a interesat cu privire la teorii să constat care sînt posibilitățile și limitele fiecărei teorii, și în același timp, cu privire la limbaj, cum am putea pune în valoare celelalte aspecte ce sînt trecute cu vederea de diferitele teorii... Și dat fiind că în același timp, cum spuneam, oamenii au avut totdeauna intuiții, am încercat să găsesc aceste idei, nu cum se face de obicei în istoria recentă a disciplinei, ci în istoria gîndirii cu privire la limbaj. De la începutul filosofiei grecești, se pune și problema limbajului. Aceste lucruri în parte uitate, în parte neînțelese, pot contribui și astăzi la punerea problemelor și la clarificarea teoriilor lingvistice.

— ...Și acum, precizînd sfera ideilor: cum ați rezuma interpretarea pe care o dați transformacionismului american?

— Întrebarea este complexă, dar aș putea s-o reduc la două principii: pe de o parte transformacionismul nu ține seama de funcțiile istorice sau stabilite istoric, de funcțiile proprii ale fiecărei limbi. Se prezintă mai degrabă ca o descriere a vorbirii în general sau chiar a vorbirii într-o limbă și nu ca o descriere a limbilor, a acestor tradiții istorice ale limbajului. Deci, se prezintă din acest punct de vedere exact la polul opus, cu privire la Humboldt, de exemplu, care, împotriva gramaticii universale din secolul al XVIII-lea, a afirmat tocmai acest principiu al diferențierii limbilor, principiu care apare și în titlul *Die Verschiedenheit des Menschliche Sprachbaues*, că forma internă în fiecare limbă este deosebită, adică structura de conținut este diferită. Pe de altă parte, transformacionismul pleacă de la o concepție în realitate externă a limbii, de la o concepție matematică, chiar dacă uneori se pretinde că aceasta nu ar fi o concepție matematică, și care consideră elementele limbajului numai în combina-

rile lor. Deci, cînd se dau exemple simple de așa-zise limbi, în transformationalism apar exemple ca: o limbă care are două elemente, A și B, și care are anumite reguli de combinare. Însă elementele limbajului nu sînt numai A și B, adică izolate, ci fiecare element se găsește într-un raport paradigmatic cu alte elemente. Nu e vorba deci de o simplă adunare, de un simplu plus, deoarece elementele lingvistice se determină reciproc în așa fel că din A și B nu avem ca rezultat o sumă, ci o altă unitate, care nu este nici A nici B, nici pur și simplu A și B. Raporturile lingvistice nu se reduc numai la raporturi sintagmatice, adică de combinare. Raporturile lingvistice nu sînt numai combinare, ci, în același timp, raporturi de diferențe, de conținuturi — și aceste diferențe se dau cu privire la elemente care nu apar în combinare, dar pe care vorbitorul tocmai le recunoaște.

Aceasta ar fi critica fundamentală. În acest sens este o parțializare și o reducere a fenomenului limbaj la unele aspecte care sînt interesante — se poate dezvolta și o tehnică de descriere a combinațiilor — însă se pierde tocmai esențialul, nu mai apar funcțiunile lingvistice în general, dispar funcțiunile proprii ale unei limbi și dispăre ceea ce deosebește ca semnificații limba română de limba engleză, franceză ș.a.m.d.

— Ar fi interesant să ne explicați coordonatele originale ale *Dv. lucrări Sincronia, Diacronia și Historia*, publicată în 1958 la Montevideo și pe temeiul căreia ați conceput apoi o sugestivă contribuție științifică la *Congresul de Filologie romanică din 1965 de la Madrid*?

— Lucrarea are titlul *Sincronie, diacronie și istorie*. Am vrut să arăt că opoziția dintre descriere și istorie, numită în mod inacceptabil diacronie, nu are în realitate acest sens. Una dintre frazele cărora le atribui importanță în acest sens în studiu este următoarea: *Descrierea nu este în afară de istorie, ci este un aspect al istoriei*. Deci obiectul se găsește în dezvoltare. Se poate descrie la un moment dat; nu ne găsim, cum au crezut unii lingviști, în afara istoriei, în afara istoriei nu sîntem niciodată, ci chiar descrierea unui obiect într-o fază istorică a lui înseamnă istoria acestui obiect. Istoria conține descrierea, nu se opune descrierii: din perspectiva determinării istoriei și descrierii cu privire la limbaj și nu numai cu privire la limbaj. Din punct de vedere al limbii m-a interesat mai ales să arăt că această opoziție între sincronie și diacronie, între descrierea stării unei limbi, descrierea unui sistem lingvistic, la un moment dat, și descrierea dezvoltării limbii este o distincție care se face în știință, adică în plan metalingvistic, și nu o distincție ce privește faptele lingvistice. Aceasta deoarece faptele lingvistice sînt în același timp și sincronice și diacronice — este punctul nostru de vedere acela care le vede fiind aspecte ale unui sistem, momente ale unei dezvoltări. Evident, dacă înțelegem limba așa cum o înțeleg eu, ca o tehnică istorică a limbajului, delimitată din punct de vedere istoric, adică: limbă română, franceză, engleză ș.a.m.d. Această tehnică conține și principiile proprii sale de pășiri și principiile care duc limba mai departe. Adică în limbă, în această tehnică, sînt căi deschise, am putea spune că fiecare modalitate nouă în limbă nu este numai o creație a acestui fapt individual, ci este creația unui tip. Fiecare limbă este un sistem deschis, o tehnică deschisă și dacă descrierea unei limbi s-ar face într-adevăr așa cum vorbitorii o cunosc, ar trebui să conțină nu numai ce s-a realizat cu această tehnică, dar și posibilitățile de realizare. Semnalăm, de exemplu, în cazul limbii române, cîte verbe s-au format de la substantiv. Limba română are posibilitatea de a forma de la *hoț* = a hoți, deci a trăi în calitate de hoț, de la *fată* = a feti, și eu nu știu dacă există de la *profesor* a profesori, dar pot spune oricînd, «uite aici am profesorit eu», cum spun aici am copilărit ș.a.m.d. De aici pot forma mai departe hoție, fetie etc. calitatea adică, sau starea de fapt: hoț, fată... Limba română permite acest lucru, are în această direcție o cale deschisă. Vorbitorii o utilizează astfel. Ei creează pe baza unui sistem, dar care e un sistem deschis. Această creație se continuă și spunea Humboldt — ceea ce este foarte important — că în realitate nu se învață o limbă, ci se învață a crea într-o limbă, după normele unei limbi. Știe într-adevăr o limbă cel care nu se întreabă dacă asta s-a spus sau există în dicționar sau gramatică, și pur și simplu creează. Mă leg de acea critică care s-a adus lui Murnu, că anumite cuvinte care le întrebunțează traducătorul nu se găsesc în dicționar. Se înțelege că atitudinea inteligentă și rațională este atitudinea lui Murnu: nu trebuia să se uite în dicționar; dacă dorea un termen atunci îl crea, fără să se întrebe dacă există sau nu. Care cititor ar fi nedumerit, în afară de criticii mai mult sau mai puțin zoilici, ori de cititorul străin, care nu înțelege și caută în dicționar? Cît despre cititorul român, el înțelege, asta aparține sistemului său.

— Care sînt în esență ideile *Dv. asupra poeziei ca fenomen lingvistic, raportările ei cu sistemul și norma lingvistică*?

— Eu consider poezia ca fiind totalitatea funcțională a limbajului. Adică limbajul are o extremă concretizată în felurile raporturi, relații în care funcționează, dar fiindcă funcționează prin materialitatea sa, prin sonoritatea sa, prin analogii formale, prin analogii semnificative ș.a.m.d., toate aceste deschideri funcționale ale limbajului se prezintă într-un singur loc — în poezie. Acolo cuvintele pot fi și sînt de multe ori ambivalente, trivalente etc., pe cînd limbajul științific este totdeauna o reducere la o funcțiune determinată; pentru știință nu poți întrebunța aluzia, ambivalența, nu te mai interesează sonoritatea, ci ceea ce desemnează cuvîntul. Deci, eu aș spune, celelalte forme ale limbajului provin din poezie, printr-o drastică reducere funcțională a limbajului. Și în vorbirea de toate zilele, care este determinată de dimensiunea pragmatică, anumite aspecte se uită. În poezie, chiar într-un fapt minim este sau poate fi prezentă relația etimologică

adevărată sau neadevărată a cuvîntului. Dacă pe cineva îl cheamă Felix, asta se pune în legătură cu „felix“ — fericit, și se poate spune într-un joc de cuvinte: Felix este nefericit. În vorbirea cotidiană adresîndu-ne lui Felix, nici nu ne gîndim care e etimologia, pentru că Felix este o simplă persoană. În poezie, legătura aceasta este permanentă și în poezia versificată se prezintă cu anumite norme de metrică, de rimă, de ritm etc.

— Am remarcat în expunerea pe care ați rostit-o aici, la Cluj, asupra teoriei limbajului la Aristotel, o deosebită stăpînire a terminologiei antice grecești. Spre a folosi un termen predilect al lui Goethe — se poate oare opera în gîndirea lingvistică fără „*Urphaenomene*“ în sens de cuvinte ale originilor?

— Depinde ce se înțelege prin aceste cuvinte ale originilor. Eu operez, într-adevăr, cu cuvinte pe care le consider origine dar care sînt deja formele unei intuiții filozofice cu privire la limbaj. Ceea ce mă interesează pe mine, mai ales, a fost să găsesc care este intuiția exactă cu privire la aceste terminologii, care sînt legăturile adevărate ale acestei terminologii. De multe ori tindem să credem că această terminologie corespunde, pur și simplu, traducerii noastre moderne. Cum vorbeam astăzi despre *pathema*, adică pasiune, pasiunile sufletului. Nu e vorba de suflet, în contextul filosofic al lui Aristotel, nici de patimă în sensul nostru, ci de sensul pe care îl are în limba greacă. Sau cum se spune despre limbaj că este o tehnică, eu înțeleg aceasta în sensul grecesc de *tehne*, cea ce înseamnă a putea face ceva, nu datorită doar unei capacități naturale, ci grație uneia care se deprinde prin *mathesis* și *empeiria*, adică prin studiu și experiență. Înțeleg prin *tehne*, un mod al cunoașterii care se prezintă în activitate. Încerc să înțeleg aceste lucruri în contextul lor grecesc. De altfel cînd vorbește de acele *technai*, înseamnă diferite moduri de cunoaștere care se arată în activitate, de aceea există și o tehnică a vîntătorului, a războinicului, a medicului etc. Între altele apar aceste *musici technai*, *eleuteroi technai*, care sînt ale muzelor sau nespecificate la un domeniu, adică tehnici, demne de un om liber.

— Cum vedeți relația între lingvistică și beletristica propriu zisă?

— Cînd am spus poezie, n-am înțeles acest termen în sensul restrîns de poezie versificată, ci în sensul de creație literară — cum este „*Dichtung*“ în limba germană. Raporturile între lingvistică și poezie sînt evidente în acest sens; poate ați ascultat și conferința mea de la București, cînd am spus că voi interpreta diferite texte poetice — am luat nu numai pe Sapho sau Eschil, ci și texte din Kafka. Raportul tehnic între lingvistică și literatură este următorul: există în general în texte un nivel al conținutului care nu poate fi redus la conținutul de limbă, de desemnare, deci la un conținut universal. În ceea ce se spune, avem cel puțin trei nivele ale conținutului. Pe de o parte desemnăm ceva din realitate — copac, casă etc., pe de altă parte avem o semnificație proprie unei limbi. „*Copac*“ nu este același lucru în limba română ca de exemplu „*arbre*“ în franceză sau „*arbero*“ în italiană, fiindcă în română se face deosebirea între copac, pom și arbore; cînd spunem „*copac*“ folosim o semnificație proprie limbii române, deoarece în franceză se spune „*arbre genealogique*“, pe cînd noi nu putem spune „*copac genealogic*“. Orice vorbire, orice text are un alt nivel de conținut, pe care eu îl numesc *sens*, ceva care este propriu, pe care *nu-l înțelegem*, cînd sesizăm conținutul strict al textului din punct de vedere al limbii. În text, toate semnele lingvistice slujesc sensul. Dacă într-o poezie se vorbește de un arbore, sensul nu se reduce la acest fapt, fiindcă faptul este la rîndul său simbolic. Înseamnă sentimentul vitalității, sau poate că o anumită viziune a lumii. Spuneam în conferința de la București că, în *Metamorfoza*, Kafka nu vorbește despre Gregor Samsa, ci cu Gregor Samsa, ca instrument. Gregor Samsa este un semn și noi trebuie să înțelegem ce înseamnă el. Considerăm tot ceea ce este semnat prin semnul lingvistic, ca un nou semn cu privire la atitudinea față de lume.

— Ce interpretare dați raporturilor dintre lingvistică și filozofie?

— Relațiile între lingvistică și filozofie sînt aceleași ca între orice știință și filozofie. Există din epoca pozitivistă ideea că se poate face știință fără filozofie, chiar o idee pe care eu nu o accept, că știința începe acolo unde se termină filozofia, că atunci cînd se găsește o metodă de descriere a fenomenelor, anumite legi, sîntem pe teritoriul științei, și nu al filozofiei. În realitate, filozofia este știința principiilor, deci a principiilor oricărui științe și a principiilor înțelegerii oricărui fenomen. Nici știința pozitivistă n-a fost fără filozofie; credeau ei că fac știință fără filozofie dar exista o filozofie nedeclarată și în acest caz. Ceea ce a aparținut filozofiei, n-a ieșit niciodată din filozofie. Înainte s-a spus că și fizica ori științele naturale se subsumează filozofiei fiindcă Aristotel se ocupa de botanică, zoologie etc. Asta îl privește însă pe omul Aristotel, nu pe filosoful Aristotel. Aceste aspecte erau ale științei, ele n-au aparținut niciodată filozofiei. Teoria științei, chiar dacă o face astăzi un lingvist, în momentul în care o face, este epistemologic, adică filosof al științei, nu lingvist. Firește, toți sîntem gînditori și facem și filozofia activităților noastre sau avem o anumită înțelegere filozofică a lor.

— În calitatea *Dv. de autor al studiului La lingua di Ion Barbu* publicat la Milano, ce ne puteți spune despre poezi ca și creatori de limbă?

— Limba este nu numai repetiție, ci și creație, după anumite modalități care în realitate pot fi și inventate la un anumit nivel; ar putea însă corespunde acestui nivel superior de structură pe care îl numesc *tip lingvistic*. Relațiile dintre poezie și aceste nivele nu sînt altele decît acelea care se dau și în poezie. În poezie avem locul „par excellence“ unde se creează și atunci putem observa în poezie cum *nu se repetă* ceea ce este normă, că se poate contraveni normei în concordanță cu sistemul lingvistic,